

**نقش فقر در تهدیدهای امنیت ملی
جمهوری اسلامی ایران**

سید علی حق ثمان

۱۳۹۸

سرشناسه: حق شناس، علی، ۱۳۵۴-

عنوان و نام پدیدآور: نقش فقر در تهدیدهای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران/ علی حق شناس.

مشخصات نشر: تهران: پارس میهن، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۳۲۲ ص.؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۸۰۷-۱-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: فقر -- ایران -- نمونه پژوهی

موضوع: Poverty – Iran – Case studies

موضوع: امنیت ملی -- ایران -- نمونه پژوهی

موضوع: National security – Iran – Case studies

موضوع: فقر -- جنبه های اجتماعی -- نمونه پژوهی

موضوع: Poverty – Iran – Social aspects – Case studies

رده بندی کتابخانه ملی: ۳۰۴.۰۲۸

رده بندی دیویی: ۳۰۴.۰۲۸

شماره کتابشناسی ملی: ۵۸۰۰۲۸

نقش فقر در تهدیدهای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

نویسنده: سیدعلی حق شناس

ناشر: انتشارات پارس میهن

صفحه آراء و طراح جلد: اعظم غیبعلی زاده

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر برای نویسنده محفوظ می باشد.

هرگونه اقتباس، رونوشت برداری و یا پخش این اثر بدون اخذ مجوز رسمی از نویسنده،

پیگرد قانونی دارد.

فهرست مطالب

۱۵	 مقدمه نویسنده
	فصل نخست: کلیات
۱۷	 طرح مسئله
۲۳	 اهمیت و ضرورت انجام تحقیق
۳۳	 جنبه‌ی جدید بودن و نوآوری تحقیق
۳۵	 اهداف مشخص تحقیق
۳۵	 پرسش‌های تحقیق
۳۵	 سؤال اصلی
۳۵	 سؤالات فرعی
۳۶	 فرضیه‌های تحقیق
۳۶	 فرضیه اصلی
	تعریف واژه‌ها و اصطلاحات فنی و تخصصی (به صورت مفهومی و عملیاتی)
۳۷	 فقر
۳۸	 رشد اقتصادی
۳۹	 تهدیدهای امنیت ملی
۳۹	 روش‌شناسی پژوهش
۴۳	 فصل‌بندی تحقیق

فصل دوم: مطالعات امنیت ملی و مفهوم فقر (چارچوب نظری)

مقدمه	۴۵
بخش نخست: امنیت ملی	۴۶
۱. امنیت	۴۶
۲. تعریف امنیت ملی	۵۱
۳. امنیت ملی و دگردیسی مفهومی	۵۶
بخش دوم: تهدیدهای امنیت ملی	۶۵
۱. تهدیدهای نظامی	۷۵
۲. تهدیدهای سیاسی	۷۷
۳. تهدیدهای اقتصادی	۷۹
۴. تهدیدهای زیست محیطی	۸۱
۵. تهدیدهای اجتماعی و فرهنگی	۸۳
۵.۱. تهدید فرهنگی	۸۳
۵.۲. تهدید اجتماعی	۸۶
بخش سوم: مفهوم فقر	۹۰
۱. مفهوم فقر	۹۲
۲. انواع فقر	۹۸
۲.۱. ارزیابی فقر بر اساس شاخص‌های کلان اقتصادی	۱۰۰
۲.۲. روش ارزیابی فقر بر اساس شاخص‌های فقر	۱۰۰
۲.۳. سوم، ارزیابی بر مبنای آثار، عوارض و شواهد ثانویه	۱۰۱
۲.۳.۱. فقر شدید	۱۰۱
۲.۳.۲. فقر مطلق	۱۰۲
۲.۳.۳. فقر نسبی	۱۰۴

۲,۳,۴. فقر قابلیت	۱۰۵
۳. فقر و تهدید امنیت اجتماعی	۱۱۱
۳,۱. فقر، محرومیت نسبی و جنبش‌های اجتماعی	۱۱۲
۳,۲. فقر و قانون‌گریزی	۱۱۵
۳,۳. فقر و تروریسم	۱۱۷
۴. فقر و مواد مخدر	۱۱۸
۴. فقر و شکل‌گیری نیروهای گریز از مرکز	۱۲۰
۴,۱. گروه‌های محروم در مناطق محروم	۱۲۲
۴,۲. گروه‌های مرفه در مناطق محروم	۱۲۲
۴,۳. گروه‌های مرفه در مناطق نه	۱۲۳
۴,۴. گروه‌های محروم در مناطق نه	۱۲۳
۵. کاهش فقر و افزایش امنیت	۱۲۳
جمع‌بندی	۱۲۷

فصل سوم: وضعیت فقر و تهدیدهای امنیت پس از انقلاب

مقدمه	۱۳۱
بخش نخست: دولت‌های پس از انقلاب و وضعیت فقر	۱۳۲
۳. ساخت سیاسی جمهوری اسلامی ایران	۱۳۳
۳,۱. قوانین و مقررات مبارزه با فقر در جمهوری اسلامی ایران	۱۳۳
۳,۲. نقش دولت‌های حاکم در جمهوری اسلامی در اقتصاد ایران	۱۴۰
۳,۲,۱. دولت به عنوان پیشرو	۱۴۰
۳,۲,۲. شکست دولت پس از جنگ تحمیلی	۱۴۱

۳،۲،۳	احیای دولت	۱۴۱
۳،۳	مروری بر مواضع اقتصادی دولت‌ها پس از انقلاب اسلامی	۱۴۲
۳،۳،۱	از ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۸	۱۴۲
۳،۳،۲	از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۶	۱۴۴
۳،۳،۳	از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴	۱۴۶
۳،۳،۴	از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۲	۱۴۹
۴	برنامه‌های توسعه در جمهوری اسلامی ایران	۱۵۱
۳،۴،۱	سازمان برنامه و بودجه در برنامه‌های توسعه	۱۵۴
۳،۴،۲	برنامه مبارزه با فقر	۱۵۹
۳،۵	وضعیت زیرقابلیت پس از انقلاب	۱۶۲
	بخش دوم - تهدیدهای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران	۱۸۱
۱	تهدیدات اجتماعی - فرهنگی	۱۸۲
۱،۱	جنگ نرم	۱۸۴
۱،۲	جهانی شدن	۱۸۴
۱،۳	حقوق بشر	۱۸۵
۱،۴	ناآرامی فرهنگی	۱۸۵
۲	تهدیدات زیست محیطی	۱۸۹
۲،۱	بحران بی‌آبی	۱۹۴
۲،۲	بحران ریزگردها	۱۹۶
۳	تهدیدات اقتصادی	۱۹۸
۴	تهدیدات سیاسی	۲۰۲
۴،۱	تهدیدهای سیاسی در سطح ملی	۲۰۴
۴،۲	تهدیدهای سیاسی در سطح بین‌المللی	۲۰۷

۵. تهدیدات نظامی - اطلاعاتی	۲۱۰
جمع‌بندی	۲۱۶

فصل چهارم: فقر و تهدیدهای امنیت ملی در استان‌های سیستان و بلوچستان و کردستان

مقدمه	۲۱۹
بخش نخست: فقر و تهدیدهای امنیت ملی در استان سیستان و بلوچستان	۲۲۱
۱. وضعیت فقر بیشتر درآمدی	۲۲۴
۲. تهدیدهای امنیتی در استان سیستان و بلوچستان	۲۳۹
۲.۱. فقر قابلیت، بیکاری و قاچاق	۲۴۳
۲.۱.۱. مواد مخدر	۲۴۳
۲.۱.۲. قاچاق کالا	۲۴۵
۲.۱.۳. قاچاق انسان	۲۴۷
۲.۱.۴. قاچاق سوخت	۲۴۹
۳. مسئله قومی - مذهبی	۲۵۱
بخش دوم: فقر و تهدیدهای امنیت ملی در استان کردستان	۲۵۶
۱. فقر معیشتی و درآمدی	۲۶۰
۲. تهدیدهای امنیتی در استان کردستان	۲۷۱
۲.۱. قاچاق کالا	۲۷۶
۳. مسئله قومی - مذهبی	۲۸۰
۳.۱. پیشینه تاریخی مسئله قومی	۲۸۱
۳.۲. مسئله قومی استان کردستان	۲۸۵

۲۸۵	 عوامل داخلی
۲۸۶	 عوامل خارجی
۲۹۰	 جمع‌بندی

فصل پنجم: نتیجه‌گیری

۲۹۵	 نتیجه‌گیری
۳۰۷	 منابع

فهرست جدول و نمودارها

۱۶۳	 جدول روند تغییرات نسبت فقر در مناطق شهری طی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۰
۱۶۴	 جدول روند تغییرات نسبت فقر در مناطق روستایی طی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۰
۱۶۶	 جدول فقر در آلودگی قابلیت
۱۶۷	 جدول درصد افراد زیر خط فقر از ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۳
۱۶۸	 جدول درصد افراد زیر خط فقر از ۱۳۷۳ تا ۱۳۹۱
۱۶۹	 نمودار شاخص‌های فقر شهری از ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۱
۱۷۲	 جدول محاسبه خط فقر شهری و روستایی براساس روش استفاده از میانگین هزینه‌ای
۱۷۵	 جدول گروه‌های هزینه‌ای و کسری هزینه‌ای خانوار شهری و روستایی
۱۷۶	 جدول خط فقر مناطق شهری و روستایی از ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۶
۱۷۷	 جدول خط فقر از ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۲
۱۷۹	 نمودار خط فقر ۱۳۹۶
۱۹۳	 جدول تهدیدهای زیست محیطی
۲۱۲	 جدول شاخص‌های آجا در سنجش تهدیدات نظامی
۲۱۳	 جدول شدت تهدیدات نظامی
۲۱۷	 جدول ۱: روند سهم گروه‌های عمده‌ی هزینه‌ای در مناطق شهری استان سیستان و بلوچستان
۲۲۸	 جدول ۲: سهم دهک‌های مختلف از کل هزینه‌ی مناطق شهری در استان سیستان و بلوچستان
۲۲۹	 نمودار ۱: روند نابرابری در مناطق شهری استان سیستان و بلوچستان
۲۳۰	 نمودار ۲: روند نابرابری در مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان
۲۳۴	 جدول ۱: عوامل خارجی موثر بر وضعیت فقر در استان سیستان و بلوچستان

جدول ۲: عوامل داخلی موثر بر وضعیت فقر در استان سیستان و بلوچستان	۲۳۶
نمودار ۱: تحلیل وضعیت فقر در شرایط فعلی و آتی	۲۳۸
جدول خط فقر سالانه و ماهانه مناطق شهری استان کردستان طی دوره ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۷ (ریال) ...	۲۶۲
نمودار کل مخارج سالانه از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲	۲۶۵
جدول الگوی پیشنهادی تغذیه در مناطق شهری استان کردستان و ارزش ریالی آن طی سالهای ۱۳۸۹-۹۲	۲۶۶
جدول میزان خط فقر مطلق غذایی و کل ماهیانه خانوار شهری استان کردستان	۲۶۷
جدول نرخ رشد خط فقر نسبی	۲۶۸
جدول سهم نسبی دهک‌های هزینه‌ای در خانوارهای شهری (هزار ریال/درصد) ..	۲۷۰
جدول مقایسه‌ی دهک‌های هزینه‌ای خانوار شهری (درصد)	۲۷۱
جدول سهم نسبی دهک‌های هزینه‌ای در خانوارهای روستایی (هزار ریال/درصد) ..	۲۷۲
جدول مقایسه‌ی دهک‌های هزینه‌ای خانوارهای روستایی (درصد)	۲۷۳
جدول عوامل ساختاری، زمینه‌ای و فردی موثر بر قاچاق کالا	۲۷۸

مقدمه نویسنده

کتاب پیش رو، برگرفته از رساله دکتری نگارنده است که بنا به توصیه اساتید بزرگوار و به جهت حساسیت و اهمیت موضوع تصمیم به چاپ آن گرفتم. فقر یکی از عناصر قابل توجه در چهار دهه‌ی پس از انقلاب در ایران است. دولت‌های گوناگون با برنامه‌هایی متنوع و گاه متضاد بر بنای برنامه‌های توسعه درصدد کاهش میزان فقر در جامعه بودند، اما همچنان سندی فقر تا به امروز مواجه هستیم. فقر فزاینده در مناطق مختلف از کشور رجب شکل‌گیری شورش‌ها یا اعتراض‌ها و حتی نیروهای گریز از مرکز شده است. به عبارتی، ما با تهدیدهای مختلف در حوزه‌ی امنیت ملی مواجه هستیم. براساس نظریات جدید در حوزه‌ی مطالعات امنیت ملی، تهدیدهای امنیت ملی مبتنی بر عوامل درونی می‌باشد. عواملی هم‌چون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی یا حتی نظامی. چنانچه این مبنا را مفروض بگیریم، مفهومی مانند فقر به عنوان یکی از عوامل درونی و اصلی در ایجاد تهدیدهای امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران می‌تواند قلمداد شود. به همین اساس، در حوزه‌ی مطالعات امنیت ملی، پرسشی که این پژوهش به دنبال پاسخ‌گویی به آن است مطرح می‌دارد که «وضعیت فقر و شرایط معیشت در جمهوری اسلامی ایران چه نقشی در شکل‌گیری یا تشدید تهدیدهای امنیت ملی داشته است؟» فرضیه این پژوهش عنوان می‌دارد که «فقر،

نفوذ دولت در مناطق مرزی را تقلیل داده و از این رو به ویژه در استان‌های مرزی نظیر کردستان و سیستان و بلوچستان شاهد شکل‌گیری برخی نیروهای گریز از مرکز هستیم. در نتیجه، این پژوهش به این نتایج دست یافت که در دوره‌ی پس از انقلاب علی‌رغم تلاش‌های انجام شده توسط دولت‌ها و اجرای برنامه‌های فقرزدا با افزایش شدت فقر مواجه هستیم و برای نمونه در استان‌هایی مانند سیستان و بلوچستان و کردستان، فقر رو به رشد معیشتی موجب شکل‌گیری تهدیدات امنیت ملی از جمله نیروهای گریز از مرکز شده است. در این اثر تلاش کرده‌ام تا دانستنی‌های لازم در حوزه مطالعات فقر و تهدیدهای امنیت ملی ایران را به شکل آکادمیک و فایده‌بخش از دیدگاه‌ها و رویکردهای سیاسی به رشته تحریر درآورم تا به شکل مطلوب در دسترس پژوهش‌گران و دانشجویان علوم سیاسی، علوم اقتصادی و جامعه‌شناسی و دیگر علاقه‌مندان قرار گیرد. در پایان لازم می‌دانم از اساتید ارجمندم آقایان دکتر سیدعلیرضا ازغندی، دکتر مجید توسلی، دکتر صادق ریاحی، دکتر کیهان برزگر، دکتر سید اسدالله اطهری و سایر بزرگانی که در این عرصه بنده را راهنمایی و از نقطه نظرات گران‌بهای خود بهره‌مند ساخته‌اند، کمال سپاس و امتنان را داشته باشم.

سیدعلی حق‌شناس

تهران - تابستان ۱۳۹۸